

A családpolitikák társadalmi megítélése

Betekintő

A 2016 óta zajló Századvég kutatások alapján a társadalom 81-93 százaléka számára mindig fontos tematika a család. A házasságkötés fontosságának megítélése mindig is erős amplitúdókat mutat: 2016 óta 60 és 77 százalék közti értékeket mértünk. A családtámogatási intézkedések megítélése olykor erősen korrelál a médiavisszhanggal is, összességében azonban általában 60 százalék fölötti elégedettséget mértünk. A családi adókedvezmény társadalmilag vélt demográfiai hatására is rákérdeztünk ezen időszak alatt: 2018 végéig 66 százalékra nőtt azok aránya, akik szerint az adókedvezménynek lehetnek demográfiai hatásai, ez az érték 2020-ig 47-57 százalék közé esett vissza, majd újra kétharmad körüli arányokat láttunk. Mindazonáltal a családi otthoneremtési kedvezmény (CSOK) társadalmi elfogadottsága mindig is e fölötti, 67-84 százalék között mozgott. Izgalmas kérdés azonban, hogy a támogatások és azok népszerűsége képes volt-e demográfiai átalakulást elérni. A számosság okán egy társadalom valós demográfiai fordulata emberöltőig is tarthat, így a leghatékonyabb beavatkozások mellett is évtizedekre van szükség a látványos eredményekre. Ennek fényében már ígéretesnek is tekinthető, hogy az elmúlt közel száz év 2011-es legrosszabb teljes termékenységi arányszáma napjainkra olyan mértékben nőtt, hogy mostanra már megelőzte az európai uniós átlagot. Azonban a szülőképes korú nők csökkenő létszáma okán a népességszám-csökkenésének megfordítása még időbe telhet.

Bevezetés

Európa demográfiai viszonyait a gyermekvállalás idejének kitolódása, a termékenységi ráta alacsony szintje, a csökkenő születésszám és az elöregedés jellemzi. A negatív tendencia megfordítása érdekében a különböző (szociál)politikai eszközök jelenléte és fenntarthatóságának kérdése, valamint a bevándorlás különböző mértékű akceptálása jelentős hatással van az adott ország népességére és állampolgárainak jólétére is. A magyar kormány egyértelműen lefektette preferenciáit a kérdésben, így kétségtelenül jelentős volumenű családtámogatási rendszert épített ki. A Századvég a kezdetektől monitorozza ezen családpolitikai eszközök hatásait és azok magyar társadalmon belüli megítélését is. Az elmúlt egy évben az otthoneremtés mellett az örökbefogadás és az egyszülős családok helyzete is kiemelt figyelmet kapott, így ezek figyelemmel kísérése szintén a feladataink részét képezte. Tanulmányunkban a vonatkozó családpolitikai eszközökkel kapcsolatos társadalmi meglátások legjellemzőbb eredményeit sorakoztatjuk fel.

A magyar kormány családpolitikájának társadalmisága 2016-tól napjainkig

A családtámogatási intézkedések társadalmi megítélését már a CSOK első bevezetésétől kezdve, majd ezt követően 2019 decemberéig 46 hónapon át havi, onnantól igény szerinti időközönként mértük föl. Ennek keretében egyfelől megviz-

gáltuk általában a családtámogatási és az otthoneremtési intervenciók társadalmi megítélését, negyedévente pedig külön kérdésblokkban egyenként is kitértünk egyes lehetőségekre.

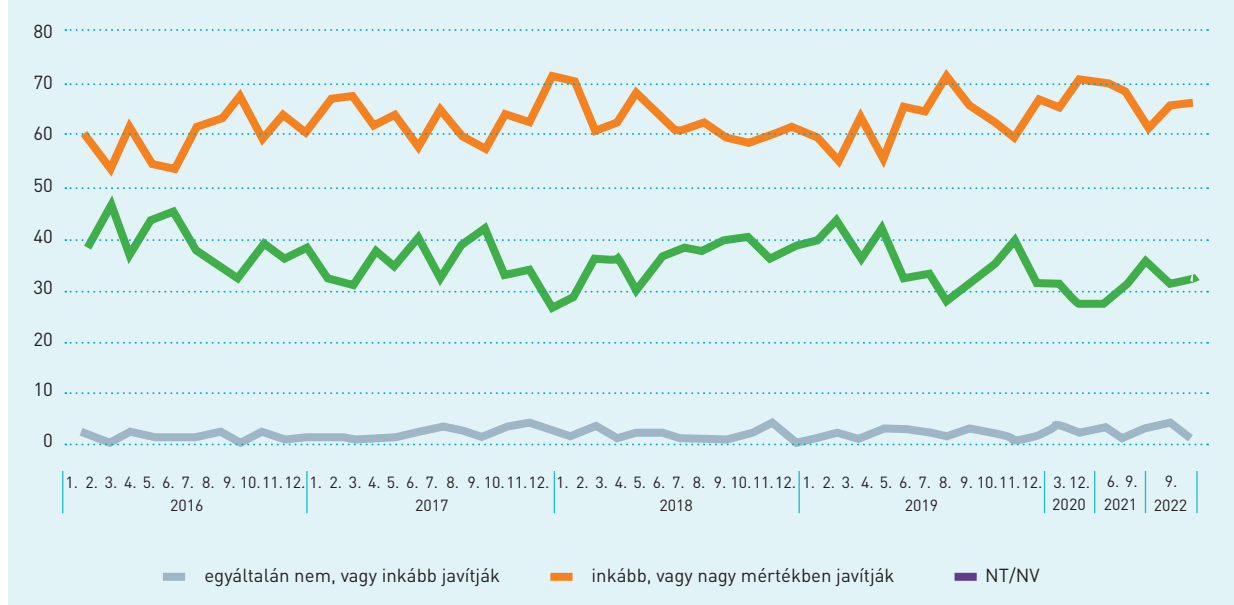
A családtámogatási intézkedések általános megí-

télése kapcsán az eredmények hónapról hónapra viszonylag erős hullámzást mutattak ebben az időszakban, ami olykor erősen korrelált a médiában megjelenő bírálatok vagy épp sikerek gyakoriságával. Emellett a vonatkozó törvénytervezetek bejelentése és életbelépése kapcsán is megfigyelhetők voltak le-, illetve felívelő tendenciák. Összességében azonban kizárólag az adatfelvételi sorozat egy-egy szakaszán mértük az összesített

pozitív vélemények 50-60 százalék közé történő „visszaesését”, és bár voltak hosszú csökkenő szakaszok is, általában 60 százalék fölötti elégedettséget mértünk. A két pozitív válaszkategória összesített eredményeire regressziós egyenest illesztve, a vizsgált időszak során összességében egy gyenge, fölfelé történő elmozdulást állapíthattunk meg, átlagosan 0,11 százalékpontos emelkedéssel két mérés között.

1. ábra. Ön szerint a kormány családtámogatási intézkedései a magyar családok helyzetét...?

Forrás: Századvég-adatfelvételek 2016 és 2022 között

Családalapítással, házasságkötéssel kapcsolatos vélemények

2016 februárjától napjainkig negyedévente tettünk föl kérdéseket a felnőtt népesség számára a családdal, a házassággal és a különböző támogatásokkal, otthonteremtést elősegítő, immár egész konkrét intézkedésekkel kapcsolatban.

A vonatkozó időszakban eddig összesen 19 alkalommal kérdeztük meg a válaszadókat arról, vajon mennyire fontos az életükben a család. Az eredmények éveken keresztül kvázi azonos tendenciát mutattak, miszerint a magyarok számára kritikusán fontos intézmény a család. A negyedéves szintű változások sok esetben csak hibahatáron belüliek voltak, és főleg a két pozitív, az „inkább fontos” és a „nagyon fontos” közti arányokban voltak megfi-

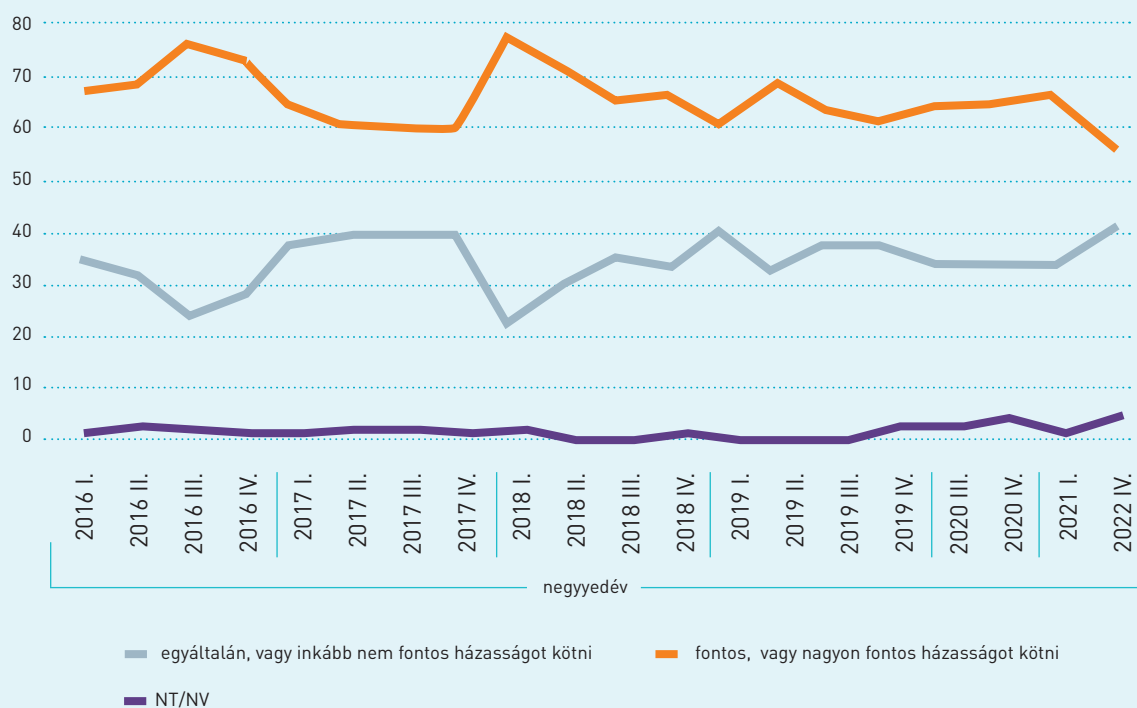
gyelhetők viszonylagos, de egyáltalán nem számottevő eltérések. Az elmúlt közel öt év állandó megállapítása tehát, hogy a magyar felnőtt társadalom alapvetően erősen családcentrikus, függetlenül a származási családban megjelenő esetleges konfliktusoktól, magát a család intézményét lényegében minden magyarországi felnőtt fontosnak, leginkább nagyon fontosnak tartja. Ezt bizonyítja, hogy ebben az időszakban a társadalom megkérdezett tagjainak döntő többsége, legkevesebb 81, de akár 93 százaléka is notóriusan a legpozitívabb értéket választotta. Eredményeinket a már bemutatott 2020-as Európa Projekt-kutatásunk is alátámasztja, tekintve, hogy azonos kérdéseinkre

akkor a magyar felnőttek 90 százaléka adta a legpozitívabb választ, 8 százalék pedig az egy szinttel árnyaltabb lehetőséget választotta.¹

A család mellett viszont a házasságkötés fontosságának megítélése mindig is erős amplitúdókat mutatott, trendszerűség pedig lényegében nem volt kimutatható a kapott adatokból. Pontosabban egy érdekes, de nehezen magyarázható éves időszakokat felölelő tendencia tűnik ki. Eszerint 2016-ban lényegében folyamatosan nőtt a házasságot fontosnak megítélők tábora a társadalom kétharmadáról a háromnegyedéig, majd év végéig stagnálás volt regisztrálható. Ezt követően 2017-ben hirtelen mélyen, kb. 10 százalékponttal esett a házasságot fontosnak tekintők tábora, eleinte 63, majd tartósan 60-61 százalékra. 2018 elején egy kimagasló ugrásnak lehettünk tanúi, és min-

den addiginál magasabb arányát mértük azoknak, akik szerint inkább vagy nagyon fontos a házasságkötés. Innen aztán az év folyamán egy, a következő év elejéig tartó lassú csökkenést figyelhettünk meg a már egyszer tapasztalt 60 százalékos arányig. 2019-ben egy egyszeri 68 százalékos „kiugró” értéket mértünk, de a III. és IV. negyedévben is 62-61 százalékát látjuk azoknak, akik fontosnak tartották a házasságot. Az azóta eltelt időszakban pedig az adatok egy gyenge, de összességében határozott felfelé kúszását láthatuk sokáig, ám 2022. IV. negyedévére ismét a házassággal kapcsolatos attitűd visszaesését regisztráltuk. Az aktuális értékeket könnyen növelheti vagy épp csökkentheti egy-egy – jelen felmérésből nehezen kimutatható – társadalmi, politikai kommunikációban is megjelenő impulzus.

2. ábra. A házasságkötés fontosságának megítélése
Forrás: Századvég-adatfelvételek 2016 és 2022 között

¹Európa Projek-adatbázis (2020).

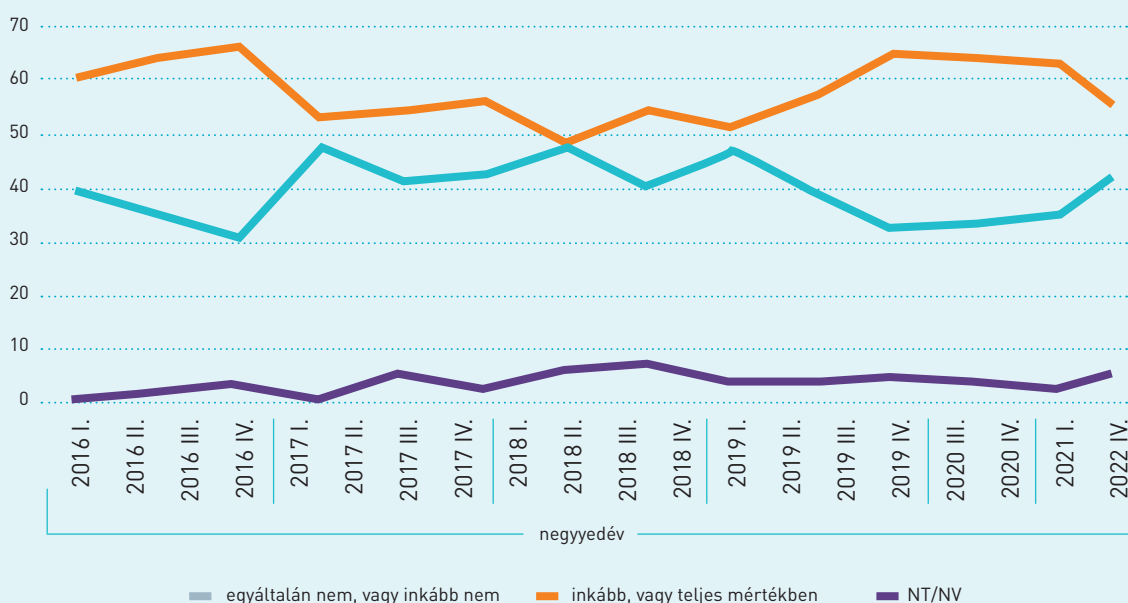
Különböző családtámogatások ismertsége és az egyes otthonteremtést segítő intézkedések társadalmi megítélése

A családi adókedvezmény társadalmi ismertsége mindig is, már a bejelentés utáni első mérés alkalmával ismertnek volt tekinthető: tízből közel kilencen már akkor hallottak róla. Az ismertség ilyen magas mivolta minimális turbulenciák kivételével mindig is tartotta legalább ezt a szintet, akár 94 százalékos magasságig is eljutott a 2016-os évtől történő negyedéves mérések során.

E témakörhöz kapcsolódóan 2017 szeptemberétől rákérdeztünk a családi adókedvezmény vélt demográfiai hatására is, azaz vajon mennyire segíti majd elő, hogy több gyermek születhessen az országban. Azok aránya, akik összességében inkább vagy teljes mértékben azon a véleményen vannak, hogy az

adókedvezménynek lesz demográfiai hatása, 2016-tól kezdve negyedévről negyedévre erős, több esetben szignifikáns attitűdbeli eltérést mutatott. A kezdeti 60 százalékos arány hamar kétharmadra kúszott fel, ezt követően azonban két éven át a 47-57 százalékos tartományban mozgott a két érték együttes hányada. 2019-ben véget ért az első felméréssorozat, amelyet 2020 III. negyedévében folytattunk. Innentől 2021 márciusáig újra 60 százalék feletti, majd idei IV. negyedéves mérésünkön 53 százalék volt azok hányada, akik úgy vélik, az intézkedés meghozza elvárt gyümölcsét, és a családi adókedvezmény elősegíti a több gyermek vállalását hazánkban.

3. ábra. Ön szerint a családi adókedvezmény mennyire segíti elő, hogy több gyermek szülessen Magyarországon?
Forrás: Századvég-adatfelvételek 2016 és 2022 között

A kormány otthonteremtési intézkedéseinek ismertsége lényegében megkérdőjelezhetetlen volt már rögtön a bejelentést követő első negyedéves mérésnél is, és onnantól kezdve folyamatosan bőven 90 százalék fölötti értékeket kaptunk 2021 I. negyedévéig. 2020 novemberében külön, részletesen is rákérdeztünk a támogatás egyes elemeire. Egyfelől várható módon a CSOK és a kedvezményes államilag támogatott hitellehetőség örvend a legnagyobb ismertségnek, amit a spontán említé-

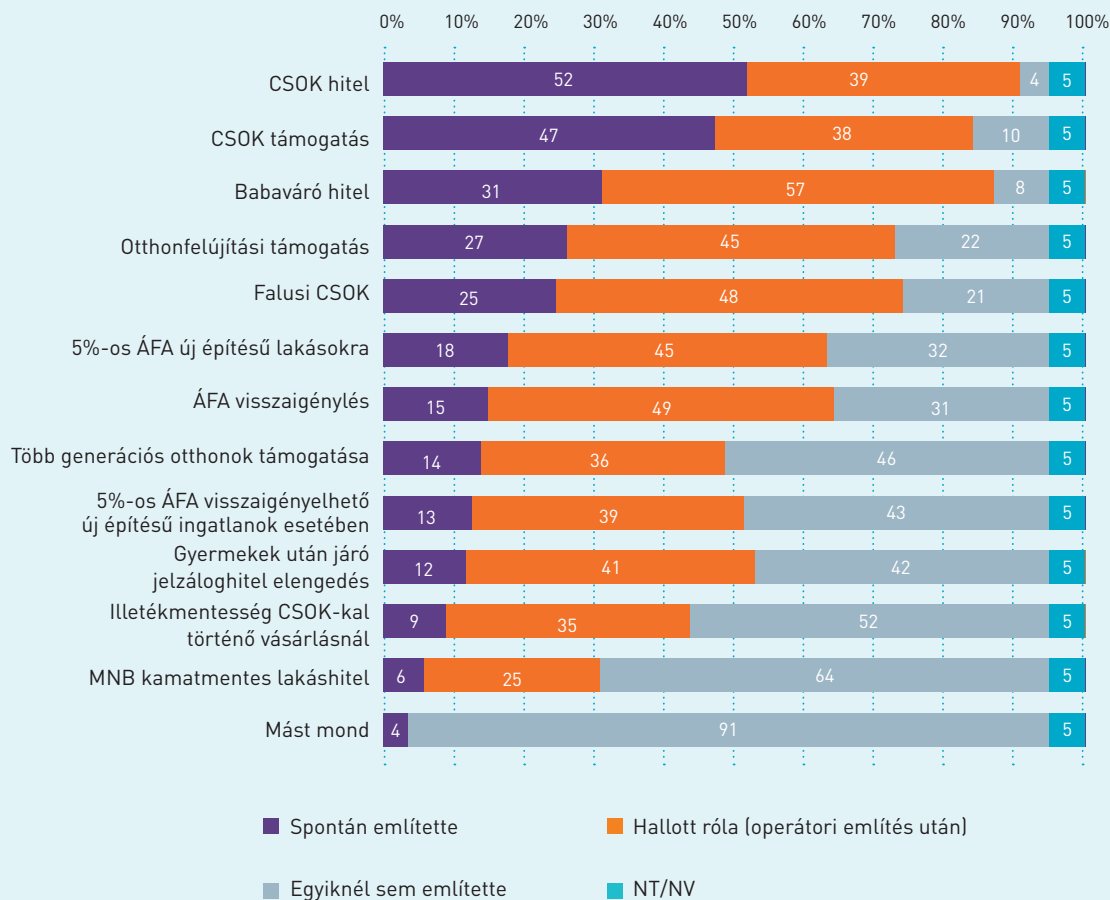
sek magas száma is jól mutat. Ezeket még relatíve magas ismertséggel követik a népszerűbb és a médiában is gyakrabban emlegetett támogatási lehetőségek. Másfelől viszont a CSOK-kal történő vásárlás illetékmentessége, illetve az MNB kamatmentes lakáshitele kevésbé ismert, a kérdezetteknek csak kevesebb mint fele említette meg spontán, vagy húzta alá operátori említés után. Nem meglepő ugyanakkor, hogy azok, akik úgy reagáltak, hogy jogosultak a támogatásra, általános-

ságban nagyobb arányban ismerték a támogatásokat. Érdekes, hogy ez nem minden esetben van így, az áfa-visszaigénylést, a gyermekek után járó jelzáloghitel-elengedést, a többgenerációs otthonok

támogatását, a CSOK-kal történő vásárlásnál való illetékmentességet szignifikánsan, de nem számottevően kisebb hányaduk tudta megemlíteni.

4. ábra: A családi otthonteremtési program mely elemeiről hallott már a következők közül? (%)

Forrás: Századvég-adatfelvétel 2020 novemberében

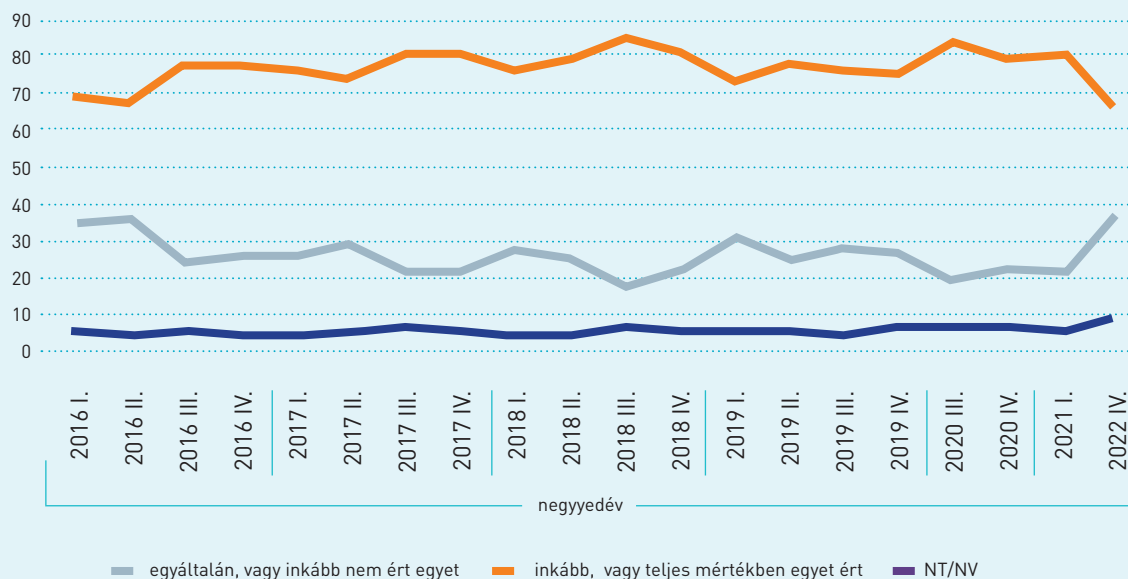

Bár a kormány otthonteremtést, lakásvásárlást, lakásépítést támogató intézkedései mindig is ismertek voltak, a CSOK megítélése viszonylag hektikus képet mutat, amit jelentősen befolyásolt a válaszadók pártpreferenciája, illetve vélhetően a politikai véleményklíma aktuális alakulása is a közbeszédben, kiváltképp a lehetőség megjelenésekor, 2016 elején, és legutóbbi mérésünkör, 2022. év végén detektáltunk relatíve alacsony értékeket.

Mindenesetre általánosságban elmondható, hogy a kérdéskör felmérésének 2016. eleji kezdete óta még így is legkevesebb a felnőtt társadalom közel kétharmada értett egyet inkább vagy teljes mértékben az új ingatlan vásárlása esetén adható tízmillió forintos támogatás bevezetésével. Az egyetértők aránya viszont akár a 84 százalékot is elérte a felmérésorozat alatt.

5. ábra: Mennyire ért Ön egyet az alábbi intézkedéssel? – Három gyermek vállalása esetén 10 millió Ft-os támogatás új lakások vásárlására vagy építésére.

Forrás: Századvég-adatfelvételek 2016 és 2022 között

A CSOK-kal elérhető 15 millió forintos kedvezményes hitel elfogadottsága némileg gyengébb. Eddig húsz alkalommal tettük fel a kérdést a társadalomnak, ez alatt összesítve átlagosan 70 százalék volt azok aránya, akik inkább vagy teljes mértékben egyetértene a hitellehetőséggel. Legkevesebb 61 százalék, de 2017 III. negyedében, illetve 2020 őszétől folyamatosan 77-78 százalék volt ide sorolható, 2022. IV. negyedében ismét 64 százalékot mértünk. Mindazonáltal a kilengések ellenére az e kérdéssel kapcsolatos pozitív attitűdökben is összességében egy gyengén kimutatható, de felfelé ívelő, mérésről mérésre átlagosan 0,5 százalékpontos növekményt regisztráltunk.

Végül a lakásépítés áfájának 27-ről 5 százalékra csökkentéséről szintén elmondható, hogy 2016 első negyedéves mérésétől kezdve megingathatatlan elfogadottságot élvezett az intézkedés. Legkevesebb 82, de akár 93 százalék is egyetértett a támogatás bevezetésével. Ez esetben is főleg mindösszesen az „inkább egyetért” és a „teljes mértékben egyetért” válaszlehetőségek arányában figyelhető meg eltérés.

2020 novemberében tovább bővítettük kérdéseinket a témában. Egyfelől fontos látni, hogy a fel-

nőtt népességnek közel fele, 48 százaléka biztosan, 19 százaléka pedig „talán” tervezte igénybe venni az otthonteremtési kedvezmények legalább egyik elemét. Érdekes azonban, hogy az igennel válaszolók egyáltalán nem voltak szignifikáns többségben a fiatalok körében, hanem a 18–29 évesek lényegében éppen olyan arányban (49 százalék) kívántak volna élni a lehetőséggel, mint a 30–39, 40–49, 50–59 évesek (48–50 százalék). Iskolai végzettség szerint azonban a mind magasabban képzettek azok, akik inkább igénybe vették volna, azaz míg az általános iskolai képzettségűek 39, addig a diplomások 54 százaléka tervezte a lépést ekkor. Településtípus tekintetében inkább a vidéken élőket érdekelte a lehetőség: a kisebb városok és falvak lakóinak 52, 49 százalékat, míg a fővárosi és megyeszékhelyeken élő lakosságnak mindössze 40 és 43 százaléka válaszolt igennel.

Végül pedig – mondhatni, kritikus kérdés – vajon mindezek hatására vállalnák-e a vágyott, de meg nem született gyermekeket az érintettek? 2020 novemberében a teljes lakossági minta 17 százaléka válaszolt úgy, hogy „teljes mértékben igen” vagy „inkább igen”, ami mintegy 1,4 millió felnőttet jelent. A 18–29 évesek körében azonban ezek aránya értelemszerűen jóval nagyobb (29 száza-

lék), mint az idősebb népesség körében. Természetesen nem biztos, hogy végül minden válaszadó hajlandó megvalósítani mindezt, azonban, ha csak a felük valóban akár csak egy gyermekkel többet vállal, már jelentős létszámnövekményről lehet szó. Érdekes azonban a támogatásokhoz kapcsol-

ható társadalmi percepció, hiszen arra a kérdésre, vajon elképzelhető-e, hogy a támogatások hatására mások több gyermeket vállaljanak, immár 23 százalék válaszolt „teljes mértékben igennel”, további 46 százalék pedig „inkább igennel”.

Összegzésképp: a támogatások népszerűsége és demográfiai folyamatokra tett hatása

A lakosság részéről a születések számának növelése hazánkban különösen preferált. Az állam, részben felismerve ezt a tendenciát, másfelől a demográfiai lejtmenet fékezése, majd megfordítása céljából kimagasló mértékben kezdte el támogatni a családtervezésen gondolkodókat, és értelemszerűen azokat, akik ténylegesen is mind több gyermeket vállalnak. Ennek egyik sarokköve a gyermekek után járó támogatások, azokon belül is az otthonderemtéshez nyújtott segítségadás. A család- és otthonderemtetési támogatások népszerűsége már kezdetben kimagasló volt abban az értelemben, hogy a bejelentések kezdetekor a hazai felnőtt lakosság több mint fele szimpatizált általában a vonatkozó intézkedésekkel, ugyanakkor a konkrét intézkedések megítélése még ennél is pozitívabbnak bizonyul az eddigi mérések alapján.

Fontos indikátor azonban, hogy a támogatások és azok vitathatatlan népszerűsége valóban magával hozza-e a várt hatásokat, tipikusan a magasabb születésszámot. Emberi léptékkal mérve azt mondhatjuk, hogy az első családsegítő és otthonderemtetést támogató intézkedések óta már hosszú idő telt el, azonban egy több évtizedes tendencián fordítani kívánó, demográfiai átalakuláshoz a leghatékonyabb beavatkozások mellett is akár emberöltőkre lehet szükség. Ennek fényében tehát akár ígéretes kezdésnek is tekinthetjük önmagában azt a tényt, hogy míg 2011-ben az utóbbi bő hetven év legrosszabb teljes termékenységi arányszámának

(TTA) lehetünk tanúi (1,23), addig napjainkra (2021) immár 1,59 élve születés jut a termékeny korú nőkre,² és így lassan, de biztosan megelőztük az európai uniós átlagot (1,55) is. Azonban, ha a cél a reprodukciós szint elérése,³ látni kell azt is, hogy ebben az ütemben a 2,1-es gyermekszám megközelítése is időbe kerülhet. Másfelől fontos látni azt is, hogy bár a TTA 2011 óta ugyan évről évre növekedett, vagy legfeljebb stagnált, az élve születések számában tapasztalhattunk visszaeséseket is, ami azzal magyarázható leginkább, hogy átlagosan valóban több gyermeket vállalnak a 15–49 éves nők, ám társadalmon belüli számosságuk csökkenőben van, így előfordul, hogy egy-egy évben valóban kevesebb gyermek született, mint az azt megelőzőben. Mégis bizakodásra ad okot, hogy a 2011-es 88 ezer születésszám után 2021-ben immár 93 ezer kisgyermek jött a világra, ami 5,4 százalékos emelkedést jelent a két időpont között. Az Állami Számvevőszék 2021-es jelentése⁴ is felhívja a figyelmet arra, hogy egy-egy új támogatási forma után valóban kitapintható a következő évi adatokból az érezhetően magasabb születésszám,⁵ az ezt követő években azonban, mikor nem jelentettek be újabb támogatást, kisebb visszaesések következtek be, és a korábbi trendek rajzolódtak ki a születésszámban. Emögött – a szülőképes korú nők számának csökkenése mellett – a támogatáspolitikai viszonylag rövidebb távú hatékonysága, illetve a társadalom általi megszokottsága is gyanítható,

²KSH (é. n.): Élveszületések és teljes termékenységi arányszám. https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nepooo6.html

³Legalább a reprodukciós szint eléréséhez magyar viszonylatban 2,07-2,1-es értékre volna szükség.

⁴Állami Számvevőszék 2021: Elemzés – családpolitika. https://www.asz.hu/storage/files/files/elemezések/2021/csaladpolitika_20210126.pdf?ctid=1307

⁵2011: családi adókedvezmények (2012: +2220 gyermek). 2012: Otthonderemtetési Program (2014-re: +2821 gyermek), 2015: csok (2016: +1373 gyermek). 2019: Családvédelmi Akcióterv (+3145 gyermek)

⁶KSH (é. n.): A születések és a termékenység irányzatai és demográfiai jellemzői. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/szuletesek_termekenység/index.html

amelynek, úgy tűnik, csak egy-egy újabb támogató intézkedés bejelentése adott ismét lendületet, egyelőre.

Hibát követünk el azonban, ha az intézkedéscsomagok pozitív hatásait egyetlen indikátortól, a születésszám azonnali és tartós emelkedésétől várjuk. Bár az életadásnak nem feltétele a házasság, megkerülhetetlen tény, hogy maga a házasságkötés ténye határozottan és szignifikánsan több gyermek vállalását prognosztizálja egy pár részéről. 2019-ben a (statisztikai értelemben véve) szülőképes koruk, azaz 49. életévük végére ért nők körében azok, akik házasok voltak, átlagosan 2,03, míg a nem házasok átlagosan 1,5 gyermeket hoztak világra.⁶ Állíthatjuk tehát, hogy a magasabb gyermekszám és a házasságkötések között fennáll

egyfajta, vélhetően a stabilitás érzetéből is adódó kauzalitás. E téren pedig határozott és visszaesésektől mentes emelkedést látunk a támogatások bejelentésétől kezdve, mondhatni, azonnal. Máig tartja magát a közbeszédben az a sztereotípia, hogy a magyar házasságok fele válással végződik. Ez az adat a 90-es évektől egészen 2014-ig nem-hogy valóság volt, de a válások száma 2012-ben akár 67 százalékát is elérte az adott évben kötött házasságoknak. Innentől kezdve viszont a házasságkötések számának radikális és meredek emelkedése, vele együtt pedig a válások számának határozott csökkenése 2021-re 25 százalékra húzta vissza a válások és házasságkötések egymáshoz viszonyított arányát.

Irodalom

KSH (é. n.): A születések és a termékenység irányzatai és demográfiai jellemzői. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/szuletesek_termekenység/index.html

Adatbázisok:

KSH-adatbázis: Élveszületések és teljes termékenységi arányszám. https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0006.html

KSH-adatbázis: KSH (é.n.): Házasságkötések, válások. https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0015.html

Parlament.hu: Családpolitikai célú kiadások, kedvezmények a 2022. évi központi költségvetésben. <https://www.parlament.hu/irom41/16118/adatok/altindmell/csaladpolitika.pdf>

Századvég-adatfelvételek 2016 és 2019 között: A Századvég Politikai Iskola Alapítvány: „Szakpolitikai kutatással alátámasztott tanácsadási, valamint tanulmánykészítési feladatok elvégzése” c. projekt és kutatássorozat ötven adatfelvételét tartalmazó SPSS-adatbázisa.

Századvég-adatfelvételek 2020 novemberében: A Századvég Konzorcium: „Kormányzati szakpolitikai tanácsadás (2020–2022)” c. projekt és kutatássorozat 2020. novemberi adatfelvételét tartalmazó SPSS-adatbázis.

.....

⁶KSH (é.n.): Házasságkötések, válások. https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0015.html